

УДК 378.016:78.01

ББК 85.325

Наталія Марусик

СТАНОВЛЕННЯ СЦЕНІЧНИХ ФОРМ ГУЦУЛЬСЬКОГО АВТЕНТИЧНОГО ТАНЦЮ

У статті проаналізовано творчість Гната Хоткевича не тільки як визначного українського письменника, а і як талановитого режисера “Гуцульського театру”, який одним із перших підняв гуцульський автентичний танець на професійний рівень і вивів його на театральну сцену.

Ключові слова: *Гнат Хоткевич, автентичний танець, театральна сцена.*

В статье проанализировано творчество Гната Хоткевича не только как известного писателя, но и как талантливого режиссера “Гуцульского театра”, который одним из первых поднял гуцульский аутентичный танец на профессиональный уровень и вывел его на театральную сцену.

Ключевые слова: *Гнат Хоткевич, аутентичный танец, театральная сцена.*

The article analyses the literary activity of Hnat Khotkevych not only as the famous Ukrainian writer, but also as the talented director of “The Hutsul Theatre”. He was among the first to raise the level of the Hutsul authentic dance to the professional one and to dramatize it.

Key words: *Hnat Khotkevych, authentic dance, theatric scene.*

Огляд хореографічного мистецтва в контексті еволюції музично-театральних жанрів в Україні дозволяє простежити паралельний розвиток танцювального, музичного й театального мистецтв.

Вивчення театральних форм саме хореографічного мистецтва базується на розгляді феномену видовищності та історії розвитку українського музичного театру, де характерною рисою народної драми є те, що пісня і танець у ній становлять єдину сценічну дію.

О.Кравчук наголошує на тому, що в народних драмах спостерігається виразна тенденція до відтворення в пісні і танці зрозумілих життєвих ситуацій та побутових обставин [1, с.184].

Український народно-сценічний танець відіграє в драматичному театрі одну з провідних ролей у розкритті характеру героїв тієї чи іншої епохи. Проте іноді балетмейстери відходять від загального змісту театральної дії, і тоді танець стає її звичайною прикрасою. Саме це, у свою чергу, критикували корифеї українського танцю М.Садовський та В.Верховинець. Тому звернення до справжнього народного мистецтва, зокрема хореографічного, яке б органічно було поєднане зі змістом вистави й сприяло розкриттю його сутності, є актуальною проблемою сучасності.

Театральне мистецтво, як зазначає І.Полякова, – важлива галузь української музичної культури, становлення якої було зумовлене суспільними закономірностями історико-культурного характеру, а також специфічними особливостями національного мистецтва. Музичний театр в окремі періоди був на Україні єдиним доступним і можливим засобом спілкування із широкими колами глядачів і слухачів, зверненням до їх національної свідомості [2, с.77].

Популяризацію театрального мистецтва в Західній Україні на початку ХХ століття здійснювали в основному мандрівні театри. Серед них – Український народний театр ім. І.Тобілевича, Український народний театр ім. М.Садовського, Український молодий театр “Заграва” та багато інших. Усі народні драми і комедії були щедро наповнені співом і танцювальною музикою.

Т.Ткаченко зауважує, що “... в професійному українському театрі танець завжди займав значне місце. Кращі українські театри старого часу, як, наприклад, трупи Кропивницького, Старицького, Саксаганського, берегли традиції народного мистецтва, культивували танці, створені на народній основі, які своїми коренями сягали народної творчості. Але в деяких пересувних трупах, які гналися за дешевим успіхом, танець відривався від народної основи. Виконання танців у цих трупах було засмічене різними запозиченими елементами псевдонародних танців або перебувало під впливом ресторанної циганщини [3, с.86–87].

Це, у свою чергу, як зазначає А.Пронь, викликало занепокоєння діячів культури: І.Франка, І.Карпенка-Карого, М.Садовського, М.Заньковецької та ін., які категорично виступали проти цієї “горілчаної гопакодії” [4, с.165].

Сценічні варіанти народного танцю в західному регіоні України були тісно пов’язані зі становленням національного музично-драматичного театру, що, у свою чергу, стало підґрунтям для розвитку театралізованих форм цього жанру хореографічного мистецтва.

Із цієї точки зору заслуговують на увагу драматичні гуртки, які “існували при рільничих та ремісницьких кооперативах у містах, містечках і селах Гуцульського регіону” в кінці ХІХ – на початку ХХ століття [5, с.13]. І серед них “Гуцульський театр” Гната Хоткевича, який свого часу став феноменальним явищем не тільки українського, але й світового театрального простору.

Проте дані про діяльність цього мистецького колективу на сьогодні збереглися тільки в згадках окремих дослідників.

Саме тому з’ясування мистецького доробку Гната Хоткевича та характерних особливостей діяльності “Гуцульського театру” під його керівництвом і, зокрема, збереження автентичного гуцульського танцю на театральній сцені є метою нашої статті.

Тогочасний репертуар як пересувних, так й аматорських театрів, що діяли в Західній Україні, складали, в основному, комедії та народні драми зі співом і танцями з національної театральної скарбниці, де, здебільшого, відображено побут, звичаї та обряди населення Центральної України.

Театральних вистав, які б знайомили глядача з життям етнографічних груп Західної України і, зокрема, Гуцульського регіону з його пісенно-танцювальним фольклором, на той час не існувало.

Проте початок ХХ ст. ознаменувався тим, що гуцульський автентичний танець, як складова української хореографічної культури, зі свого функціонування, як танець у побуті гуцулів, трансформувався в танець у контексті розвитку драматичного театру й репрезентувався по всій Україні та далеко за її межами. Велика заслуга в цьому прозаїка й драматурга, критика й перекладача, композитора й дослідника мистецтва Гната Хоткевича, що майже сорок років самовіддано працював на ниві рідної культури [6, с.5].

Саме Гнат Хоткевич стояв на боці дбайливого перенесення незмінних зразків гуцульської хореографії із зображенням манери й характеру виконання будь-якого танцю на театральну сцену.

Гнат Хоткевич – людина широких мистецьких зацікавлень, яка збагатила своєю творчістю духовну скарбницю українського народу. Інженер за професією, закоханий у театральне мистецтво, він 1900 року створює в Харкові перший в Україні театральний робітничий гурток, який під його орудою переріс у справжній театр [6, с.7].

Саме тут Гнат Хоткевич опановував ази режисури театру, ставлячи на сцені й виносячи на суд глядачів драматичні твори Г.Квітки-Основ'яненка, І.Карпенка-Карого, І.Кропивницького та інших драматургів; зумів із робітників створити самобутній творчий колектив і скерувати його на шлях служіння народові. Але через тогочасні політичні умови, які стали на заваді подальшого розвитку самодіяльного театру, в середині 1905 року він перестав існувати.

На початку 1906 р. через причетність до важливих суспільно-політичних подій Гнат Хоткевич змушений перейти на нелегальне становище, а через переслідування з боку царської жандармерії й за підтримки Лесі Українки емігрує в Галичину, де оселяється у Львові. Тут він налагоджує товариські стосунки з Іваном Франком, Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською, Марком Черемшиною, Василем Стефаником, Михайлом Павликом [6, с.8].

Улітку 1906 року Гнат Хоткевич на пропозицію Володимира Гнатюка приїжджає в Гуцульщину, мешкає в селі Криворівня й постійно здійснює мандри сусідніми селами, де ознайомлюється з декоративно-прикладним мистецтвом гуцулів, вивчає їх звичаї й обряди, записує коломийки, колядки, щедрівки, бере участь у танцювальних розвагах.

Спостерігаючи за гуцулами, Г.Хоткевич помічає в них неабиякі акторські дані, і саме тоді в нього визріває думка про створення гуцульського театру.

Свої мрії він починає втілювати в 1909 році, організувавши в селі Красноїлля при спортивно-пожежному товаристві “Січ” драматичний гурток (за одними даними – у 1909 р. [6, с.9], за іншими – у 1910 р. [7, с.4]). Цей аматорський гурток згодом переріс у музично-драматичний театр, який став самобутнім явищем в українській культурі в цілому і гуцульській зокрема.

Керуючись принципом збереження фольклорних першоджерел, Гнат Хоткевич намагався “якнайближче триматися гуцульських танців, пісень, народних обрядів, щоб зберегти те, що за якийсь час перейде тільки в книжки вчених” [8, с.48].

Першою постановкою стала драма польського письменника Ю.Корженювського “Верховинці”, перероблена Гнатом Хоткевичем на гуцульський діалект, яка отримала назву “Антось Ревізорчук” (за іншими даними – “Антін Ревізорчук”) [9, с.87]. Прем’єра з надзвичайним успіхом відбулася в селі Жаб’є-Слупейці. А після вистави на загальному зібранні учасники драматичного колективу охрестили себе “Гуцульський театр”, створення якого стало яскравою сторінкою не тільки у творчій біографії Гната Хоткевича, а й у культурному розвитку гуцульського краю.

Газета “Діло”, ч. 51 від 7 березня 1911 р., на с. 6 помістила першу вістку про “Гуцульський театр”, зазначаючи при цьому, що “... інтелігенція подивляла надзвичайну здібність Гуцулів до штуки акторської. Справді грають вони “Верховинців”, то є – самих себе. І дійсно робить вражінє, коли вони гуляють “Аркана”, “Гуцулки”, чується правдива не підроблена бесіда гуцульська, живі, чисто народні рухи” [9, с.87].

Оскільки для такого специфічного театру п’єс не існувало, Гнат Хоткевич приступив до їх написання. Так з-під його пера виходить драма “Довбуш”, етнографічна фантастична картинка “Непросте”, театралізовані гуцульські казки – “Практичний жовнір”. Проте центральне місце в репертуарі Гуцульського театру займала етнографічна картинка з життя гуцулів “Гуцульський рік”, що охоплювала всі основні звичаї й обряди, які гуцули відзначають протягом року (різдвяні звичаї, весняні молодіжні ігри, похоронні обряди, гуцульське весілля) [7, с.8].

Як зазначає П.Арсенич, Гнат Хоткевич правдиво зобразив гуцулів як етнографічну групу українського народу, їх мову як своєрідний діалект української мови, що спростовувало антинаукові концепції діячів реакційної проросійської партії москвофілів, яка діяла на західноукраїнських землях і стверджувала, що жителі Галичини, Буковини та Закарпаття – частина російського народу. Саме твори Гната Хоткевича якоюсь мірою спростовували ці вигадки.

Успіх Гуцульського театру в містах Галичини був надзвичайним. Про успішний виступ у Станіславові газета “Станіславські вісті” (1912 р., 12 січня) відзначала: “... Гуцульський театр дав в нашій місті три вистави, які завдяки гарному виведенню поодиноких дій та сцен, випали дійсно гарно й величаво... Найбільш припали до вподоби гарні й бравурні танці гуцульські, які на рясні оплески відтанцьовано вдруге” [7, с.10].

Це свідчить про те, що Гнат Хоткевич важливого значення у своїх п’єсах та аматорських режисерських постановках надавав народній хореографії – колоритним, запальним гуцульським танцям, які з етнографічною точністю відтворювали на сцені обдаровані прості селяни.

Після успішних гастролей по Галичині театр виїжджає до Кракова, де “...оригінальність і барвистість гуцульського одягу, дуже добре, як на

аматорський селянський театр, сценічне виконання, особливо повні темпераменту гірські танці – все це давало трупі успіх, котрий супроводжує її усюди, де вона виступає”. Такою була одна зі схвальних рецензій на виступ “Гуцульського театру”, опублікована в газеті “Nowosci ilustrovane” [10, с.18]. “У Кракові відбулося два представлення в салі Саській, котру в оба рази заповнила публіка польська й руська, вітаючи живо симпатичних аматорів, а газета “Głos narodu”, ч. 74, помістила замітку, де говорилося: “Переконання, що бачили на сцені не ухарактеризованих – лиш правдивих гуцулів, котрі виконують танці й співи, не виучені, але виссані з молоком матері, все те давало повну ілюзію, що то не сцена, але гори Карпатські, що глядач, перенесений в ті сторони, дивився на справжнє життє гуцульське” [9, с.88].

Залежно від сюжету вистави, її режисерського втілення й драматичного вирішення та музичного оформлення, використовувалися різноманітні підходи до відтворення на сцені автентичного гуцульського танцю. Основним принципом було збереження першооснови фольклорного джерела, який передбачав його незначну сценічну обробку з найбільш максимальним дотриманням достовірності лексики, композиції, костюмів, манери виконання”.

1912 року Гнат Хоткевич виїжджає в Східну Україну, де на запрошення дирекції театру “Веселий пролетар” розучує з його учасниками гуцульські танці “Аркан”, “Гуцулка”, “Ворохтянський танець”, які цей колектив із надзвичайним успіхом репрезентував по всій Україні.

Гуцульським театром у цей час керує Олекса Ремез – колишній артист Петербурзького імператорського театру, політемігрант, запрошений Гнатом Хоткевичем у Гуцульщину, який з колективом театру продовжує гастролі Галичиною (Кути, Вижниця, Снятин, Коломия). 22 березня 1912 року галицька газета “Діло” відзначала: “... Артистів нагороджували грімкими оплесками, особливо в збірних сценах, де вони були недостижимі у своїх прегарних танцях, виводжених при власній музиці” [9, с.14].

Після гастролей по Галичині театр за підтримки Марії Заньковецької репрезентує своє мистецтво в Харкові, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Києві.

Гнат Хоткевич мріє про перевезення “Гуцульського театру” в Росію, і з цією метою для збору коштів він засновує в Харкові майстерні з виготовлення гуцульських виробів. І в 1914 р. колектив виїжджає до Москви, де всі збігалися дивитися на гуцулів. Одна з газет задалегідь повідомляла: “... Гости будуть співати свої пісні... а також виконувати досить оригінальні танці” [7, с.17].

Аналіз програми виступу акторів аматорського “Гуцульського театру” під час гастролей за межами Галичини свідчить про те, що часто вона була збіднена, оскільки через незначне фінансування, напівголодне проживання у віддалених містах, а часто й через сімейні обставини не всі, навіть надзвичайно здібні, актори могли покинути рідну оселю. Саме тому виступ колективу складався зі звичних концертних номерів, а саме: з повідомлень Гната Хоткевича, характеристики гуцульського краю, життя й побуту гуцулів, їх звичаїв та обрядів; уривків із його прозового твору “Гірські акварелі” у

виконанні автора, гуцульських колядок у виконанні хору під його орудою; гуцульських солоспівів та гри на народних музичних інструментах – флюярі, скрипці, цимбалах.

Однак чи не найголовніше місце в концертній програмі “Гуцульського театру” займали гуцульські автентичні танці, а саме: “Гуцулка” (у виконанні Ганнусі Гулейчук, Марійки Кришторович, Дмитра Минайлюка, Годіра Криштофовича), “Аркан” та “Ворохтянський танець” (із топірцями).

Проте деякі ілюстрації, подані в науково-дослідницьких роботах Петра Арсенича, суперечать одна одній. Так, у праці “Гуцульщина у творчості Гната Хоткевича” на с.17 вміщено фото танцюристів за підписом “Данець “Непросте” (перший акт), а в іншій праці того ж дослідника “Гуцульський театр Гната Хоткевича” на с.9 вміщено те саме фото під назвою “Сцена з вистави “Довбуш””.

1914 року Гнат Хоткевич за підтримки К.С.Станіславського та В.В.Немировича-Данченка планує широкомасштабні гастролі в Росії. Проте Перша світова війна перекреслила всі задуми, а самотній аматорський “Гуцульський театр” перестав існувати, залишивши по собі неповторний слід як у театральному мистецтві, так і як пропагандист автентичної хореографічної культури Гуцульщини.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років були здійснені спроби відновити Гуцульський театр. По пам’яті деякі колишні актори відновили п’єсу “Верховинці”. Але театр без свого завзятого керівника не користувався такою популярністю, як раніше, і поступово занепав.

І лише з нагоди 110-ї річниці від дня народження Гната Хоткевича сільські аматори Красноїлля відтворили його п’єсу “Гуцульський рік”, яку представили в навколишніх селах, у Львові, а згодом – і в Києві. [7, с.25], а 1989 року в Коломиї при районному будинку культури було створено Гуцульський самодіяльний театр імені Гната Хоткевича, в репертуарі якого “Верховинці” Ю.Корженевського та “Гуцульський рік” Гната Хоткевича.

Таким чином, сьогодні в жанрі народної драми продовжується розвиток реалістично побутових форм видовищності, відбувається становлення специфічних танцювальних виконавських засобів і прийомів, заснованих на колективних рухах, емоційних вигуках, яскравому зовнішньому вигляді.

Проте початкуючі балетмейстери-постановники в драматичних театрах іноді надмірно насичують свої танцювальні витвори хореографічними рухами, які далекі від того часу, в якому жили герої тої чи іншої музично-драматичної вистави. Це значною мірою стосується й “Украденого щастя” І.Франка, і “Тіней забутих предків” М.Коцюбинського, й “Олекси Довбуша” В.Фашука та багатьох інших.

Саме тому мистецька театральна спадщина Гната Хоткевича вимагає подальшого детального вивчення й аналізу, а особливо його вміння як режисера перенести народний танець на професійну сцену, довівши його до професіоналізму й зберігши при цьому його автентичність. І це стосується не тільки режисерів-початківців, але й знаних майстрів театральної сцени.

1. Кравчук О. Еволюція хореографічних театральних-видовищних форм в українському музично-театральному мистецтві [Текст] / Олена Кравчук // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. X–XI. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – С. 183–189.
2. Полякова І. Шляхи становлення музичного театру в Галичині [Текст] / Ірина Полякова // Музика Галичини=Musika Galiciana. – Л. : Сполом, 1999. – Т. 2. – С. 77–86.
3. Ткаченко Т. Народный танец [Текст] / Тамара Ткаченко. – М. : Искусство, 1967. – 654 с.
4. Пронь А. Становлення сценічних форм хореографічного фольклору в Україні в контексті взаємовпливу регіональних традицій [Текст] / Андрій Пронь // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. XIV. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. – С. 164–168.
5. Морозюк В. У світі мистецьких чар [Текст] / Володимир Морозюк. – Івано-Франківськ : ВПВ Тіповіт. – 146 с.
6. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич [Текст] / Федір Погребенник // Гнат Хоткевич. Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1966. – Т. 1. – С. 5–31.
7. Арсенич П. Гуцульський театр Гната Хоткевича [Текст] / Петро Арсенич. – Коломия : Світ, 1993. – 30 с.
8. Гнат Хоткевич. Спогади, статті, світлини [Текст] / упоряд. Г. Хоткевич, А. Болаболъченко. – К. : Кобза, 1994. – 156 с.
9. Арсенич П. Гуцульщина у творчості Гната Хоткевича [Текст] / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2000. – 96 с.
10. Арсенич П. Гуцульський театр Гната Хоткевича [Текст] / Петро Арсенич // Україна. – 1993. – № 11. – С. 18.

В статтє проанализировано творчество Гната Хоткевича не только как известного писателя, но и как талантливого режиссера “Гуцульского театра”, который одним из первых поднял гуцульский аутентичный танец на профессиональный уровень и вывел его на театральную сцену.

Ключевые слова: *Гнат Хоткевич, аутентичный танец, театральная сцена.*

The article analyses the literary activity of Hnat Khotkevych not only as the famous Ukrainian writer, but also as the talented director of “The Hutsul Theatre”. He was among the first to raise the level of the Hutsul authentic dance to the professional one and to dramatize it.

Key words: *Hnat Khotkevych, authentic dance, theatric scene.*